

62. Грицак Я. Й. Нарис історії України : формування модерної української нації XIX-XX ст. [Текст] / Я. Й. Грицак – К. : Генеза, 2000. – 360 с.
63. Киян О. І. М. Д. Іванишев як історик й організатор історичної науки [Текст] / О. І. Киян // Укр. іст. журн. – 2002. – № 2. – С. 84-99.
64. Марченко М. І. Українська історіографія (з давніх часів до середини XIX століття) [Текст] / М. І. Марченко. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1959. – 275 с.
65. Гончарук П. Участь кирило-мефодіївців у діяльності київської Тимчасової комісії для розгляду давніх актів [Текст] / П. Гончарук // Київська старовина. – 1993. – № 4. – С. 71-77.
66. Кузьменко А. Діяльність Київської археографічної комісії як важливий етап процесу національного відродження в Наддніпрянській Україні [Текст] / А. Кузьменко // Шевченківська весна : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, присвяченої 15-й річниці незалежності України. – Вип. IV. – К. : Логос, 2006. – С. 71-73. – У 3 ч. – Ч. 3. Історія / За заг. ред. проф. В. Ф. Колесника.
67. Левицкий О. Неудачная археологическая экскурсия Н. Д. Иваницы [Текст] / О. Левицкий // Киевская старина. – 1890. – № 3. – С. 533-537.
68. Левицкий О. Путевые заметки Н. Д. Иваницы [Текст] / О. Левицкий // Киевская старина. – 1882. – № 10. – С. 78-88.
69. Замлинський В. Патріарх української науки [Текст] / В. Замлинський // М. О. Максимович. Київ як градомь великим... – К. : Либідь, 1994. – С. 8-23.
70. Хінкулов Л. Перший ректор Київського університету (Михайло Максимович) [Текст] / Л. Хінкулов ; Гол. ред. А. В. Денисенко // Історичний календар '99: Науково-популярний та літературний альманах. – К. : Генеральна дирекція по обслуговуванню іноземних представництв у м. Києві, 1998. – Вип. 5. – С. 264-265.
71. Гончарук П. Участь кирило-мефодіївців у діяльності київської Тимчасової комісії для розгляду давніх актів [Текст] / П. Гончарук // Київська старовина. – 1993. – № 4. – С. 71-77.; Левенець Ю. А. Василь Білозерський [Текст] / Ю. А. Левенець // Укр. іст. журн. – 1994. – № 2-3. – С. 84-93.

Кузьменко А. В. Развитие исследований по украинской истории на Киевщине в конце XVIII – первой половине XIX в.

В статье предпринята попытка комплексного анализа тенденций развития исследований по украинской истории в конце XVIII - первой половине XIX в. на территории Киевщины. Выделены ключевые факторы и закономерности в этом процессе и прослежено их влияние на качественные изменения в ходе преобразования знаний из украинской истории на национальную историческую науку. Выяснено, что качественно новая стадия исследований по истории Украины началась после открытия 1834 г. университета св. Владимира в Киеве. Особое место уделено украиноведческим студиям М. Максимовича, исследовательский путь которого составил важную эпоху в становлении исторической науки.

Ключевые слова: украинская история, исторические знания, национальное возрождение, украинская историческая наука, Максимович, украиноведческие студии, история Киева, Киевщина.

Kuzmenko A. V. Development of researches on the Ukrainian history in Kyiv region at the end of XVIII – the first half of the XIX century

In article an attempt of the complex analysis of tendencies of development of researches on the Ukrainian history at the end of XVIII - the first half of the XIX century in the territory of Kyiv region is made. Key factors and regularities in this process are allocated and their influence on high-quality changes in a course of transformation of knowledge from the Ukrainian history on national historical science is tracked. It is found out that qualitatively new stage of researches on history of Ukraine began after opening of 1834 of university of St. Vladimir in Kiev. It is featured M. Maksimovich's Ukrainian studios which research way made an important era in formation of historical science.

Keywords: Ukrainian history, historical knowledge, national revival, Ukrainian historical science, Maksimovich, Ukrainian Studies, History of Kyiv, Kyiv region.

УДК 930(477):929Петров(043.3)

В. М. Андреев

ВІКТОР ПЕТРОВ: НАУКОВЕЦЬ ТА РОЗВІДНИК У ПІСЛЯВОЄННІЙ НІМЕЧЧИНІ (1945–1949)

Висвітлено маловідому сторінку інтелектуальної біографії визначного українського вченого-гуманітарія та письменника В. Петрова. Автором проаналізовано творчу діяльність інтелектуала в 1945–1949 рр. Зокрема розглянуто період його перебування в післявоєнній Німеччині (1945–1949), у таборах «переміщених осіб» – діяльність як ученого, організатора науки, викладача, популяризатора надбавь української культури в середовищі української еміграції. Також приділено увагу й розвідницькій місії В. Петрова.

Ключові слова: Віктор Петров, інтелектуальна біографія, вчений, викладач, розвідник.

Віктор Платонович Петров (псевдоніми – В. Бер, Борис Веріго, В. Домонтович, В. Плят та ін.; 1894–1969) був одним із найяскравіших українських інтелектуалів свого часу – визначний учений енциклопедичної ерудиції (історик, етнограф, археолог, літературознавець, філолог, фольклорист, філософ), організатор науки, громадський діяч та письменник із кола неокласиків, а також агент радянської розвідки.

В українських літературних та наукових колах «золотого віку» української гуманітаристики 1920-х і «емігрантського ренесансу» другої половини 1940-х рр. В. Петрова вважали визначним, самобутнім та, навіть, геніальним мислителем і науковцем. В останні ж роки життя він обіймав скромну посаду наукового співробітника Інституту археології АН УРСР, а його багатогранний науковий доробок було надовго «вилучено» з інтелектуального простору СРСР й української діаспори, недооцінено та забуто. Зокрема недостатньо дослідженим залишається його діяльність та науковий доробок часів перебування у післявоєнній Німеччині.

У 1945–1949 рр. вчений працював у середовищі української еміграції в Баварії. Це була так звана епоха ді-пі (з англ. Displaced Persons, скорочено: D. P.). Виникнення терміну пов'язано з подіями Другої світової війни. Так визначалися особи які мали статус біженців. Внаслідок воєнних дій на території Німеччини опинилось близько 10 мільйонів осіб, які були залучені до примусової праці або ж вислані зі своїх країн за расовими, релігійними або політичними міркуваннями. Табори переміщених осіб, табори ді-пі – скупчення «переміщених осіб» на території Західної Німеччини й Австрії, окупованих у 1945 р. американськими, британськими й французькими військами. В таборах для переміщених осіб опинилось багато українців. За однією з версій, В. Петров, як радянський розвідник, мусив вжитися у емігрантські кола, стати їх лідером та утримати від виїзду з післявоєнної Німеччини до Америки [1, с. 425–426].

Заснування в Німеччині восени 1945 р. МУРу («Мистецький український рух»), який об'єднав письменників-емігрантів було, безперечно, найяскравішою сторінкою українського літературного процесу 1940–1950-х рр. МУР декларував вимогу високомистецької творчості, яка б принесла українській літературі міжнародне визнання. Одним із засновників «Мистецького українського руху» разом з Ю. Шевельовим, І. Костецьким та Ю. Косачем став В. Петров-Домонтович. Діяльність В. Петрова як одного з провідних діячів цього руху вже неодноразово висвітлювалася нами [2; 3]. Отже, тут зосередимо увагу на науковій сфері творчості інтелектуала.

Наукова діяльність В. Петрова була досить плідною. Він був серед тих 12 учених, які на нараді в листопаді 1945 р. в Аугсбурзі прийняли рішення про створення Української вільної академії наук (УВАН), яка мала об'єднати всі найкращі українські наукові сили «на вигнанні» [4, с. 31–32]. З початку 1946 р. В. Петров брав участь у роботі новоствореної академії. Йому, як знаному авторитету в галузі етнографії, фольклористики та літературознавства було доручено очолити Етнографічну групу [5, с. 88].

Під егідою УВАН відбувалися наукові конференції, активним учасником яких був В. Петров. Вчений брав участь в Першій та Другій конференціях групи перед- і ранньої історії УВАН. Перша була присвячена трипільській культурі (25-28 січня 1946 р., Аугсбург), В. Петров представив доповідь з етногенезу українців. Поряд з ним виступили Б. Безвенгліньський, П. Курінний, В. Козловська, В. Щербаківський та ін. [4, с. 39–40; 5, с. 88]. Зрозуміло, для продовження дослідів на ниві археології не було практичних умов, однак вчений ставив питання вивчення трипільської спадщини в культурі українців. На другій, крім В. Петрова, доповіді виголосили М. Міллер, П. Курінний, О. Прицак, О. Оглоблин, Н. Кордиш та ін. (9-10 листопада 1946 р., Аугсбург) [4, с. 44–45].

24–25 квітня 1946 р. відбулася І Шевченківська конференція. В. Петров брав участь у роботі конференції разом з такими поважними науковцями – Л. Білецький, Д. Дорошенко, В. Дорошенко, С. Жук, Я. Рудницький, П. Курінний та ін. [5, с. 88]. Матеріали конференції одними з перших побачили світ серед друкованої продукції УВАН, що почала виходити циклостилем [6].

В. Петров виступив із дискусійною доповіддю про стан та розвиток сучасного шевченкознавства. Учений запропонував розмежувати «традиційний культовий» та «науковий» напрями. Він вважав, що назрів розрив із «епігонсько-народницькою псевдо-ортодоксією» й на разі стоїть завдання видання багатотомної наукової біографії великого поета, художника, дослідника. Серед іншого, В. Петров пристав до точки зору П. Зайцева та М. Шагіння, що заслання й участь в науковій Аральській експедиції в 1850-ті рр. стали для Т. Шевченка не лише тяжким випробуванням солдатчиною, а й можливістю опанувати нові ділянки (як в 1840-і рр. він опановував археологію та етнографію) [7].

На це Д. Чижевський однак зауважив, що найцінніше в новому шевченкознавстві – не оптимістичне освітлення заслання та інших сторінок трагічної біографії Т. Шевченка, а підкреслення поетичної досконалості його творів, його культурного рівня й взагалі освіти, його зв'язків із світовою духовною історією [8, с. 11].

Своєрідною відповіддю Д. Чижевському стала стаття В. Петрова «Естетична доктрина Шевченка (до постановлення проблеми)» (1948) [9]. В цій невеличкій за обсягом але глибокій за змістом роботі автор намагався подолати крайнощі українського літературознавства 1920-х рр., в якому склалися два напрями в оцінці поезії Т. Шевченка – народницький та антинародницький. Вони однаково вважали її недосконалою («доморобною» та «непричесаною»), однак перші вважали Т. Шевченка геніальним «доморобом», а другі (перш за все неокласики) – виключали його з канону української літератури. В. Петров відкидав подібні позиції як пережитки минулого й називав поезію Т. Шевченка революційною та геніальною, тобто такою, що їй притаманна окрім стихійного таланту власна «теорія, розрахунок, концепція, конструкція, розум». Геніальність її полягає в тому, що доктрина «твориться з переборення всіх доктрин», догма, що «народжується супроти всіх інших догм». Для В. Петрова Т. Шевченко – це поет і мислитель рівня Гете, у своїй геніальності поет близький до художнього генія Гойї (революціонера в живописі), а в літературних позиціях до своїх видатних сучасників Е. Т.-А. Гофмана та Е.-А. По [9].

Пожвавлення наукових дискусій навколо особи та творчості Т. Шевченка стимулювалося європейськими викликами, новими завданнями, що постали перед тогочасною українською культурою на

еміграції. Внесок В. Петрова в шевченкознавство полягає у відмові від історіографічних традицій та штампів, у піднесенні поетичної творчості Т. Шевченка на рівень визначних європейських митців та мислителів.

Плідною була співпраця В. Петрова з Науковим товариством ім. Т. Шевченка (НТШ), яке відродило свою діяльність в Західній Німеччині 1947 р. [939, с. 32]. Досвід роботи в Етнографічній комісії при ВУАН був перенесений на ґрунт українських таборів, для чого В. Петровим та З. Кузелею були розроблені окремі анкети та видано посібник для збирання матеріалів з народної медицини. Однак планам Етнологічної комісії НТШ завадили труднощі емігрантського життя [10, с. 194].

Беззаперечний авторитет вченого в галузі етнографії був засвідчений його активною участю наприкінці 1940-х рр. у реалізації проекту «Енциклопедії українознавства», який під егідою НТШ акумулював кращі сили українських науковців на еміграції (Мюнхен–Нью-Йорк, 1949. Т. I Ч. I–III). Вона стала на свій час свідоцтвом наукової зрілості такої полідисциплінарної галузі знання як українознавство та не втратила наукової ваги й по сьогодні. В. Петров був редактором відділу «Етнографія» (Ч. I), сам написав низку статей: «Методологічно-світоглядові напрями в українській історіографії XIX–XX ст.» [11, с. 184–187], «Пережитки передісторичної матеріальної культури» [11, с. 200–202], «Передхристиянські релігійно-світоглядові елементи. Генеза народних звичаїв і обрядів» [11, с. 244–249], «Народна усна словесність» [11, с. 252–263], «Лірично-епічна поезія» [11, с. 268–269], «Народна проза» [11, с. 269–270]. Також В. Петров став автором розвідок з історії стародавнього світу та археології (Ч. II): «Римська доба. Загальна характеристика» [11, с. 388–390], «Доба переселення народів» (у співавторстві з В. Козловською та В. Міллером) [11, с. 390–392].

9 квітня 1949 р. на Других загальних зборах НТШ у Мюнхені Головою правління було обрано З. Кузеля, а його заступниками – професорів В. Петрова та М. Чубатого [12, с. 30].

В. Петров у цей час також займався й викладацькою роботою в статусі доктора та професора різних українських вищих навчальних закладах (Український вільний університет (УВУ), Православна Богословська Академія Української Автокефальної Православної Церкви, Український технічно-господарський інститут). Викладав він філософію, філософію історії, патологію, українознавство, зокрема етногенез українського народу та український фольклор. Для всіх вищих шкіл В. Петров був «справжньою прикрасою», ним пишалися, адже вважали за велику честь мати такого вченого в штаті свого закладу [13, с. 865].

Утім, за свідченням очевидців, викладати він не любив, «був байдужий до своїх обов'язків, хоч і виконував їх точно» [14, с. 735]. В. Петров був ученим, а не педагогом [14, с. 735; 15, с. 822–823]. Для цього він був «занадто егоцентричним і ставився до людей, – здається без винятків, з виразним спокійно-байдужим, навіть дружнім презирством» [15, с. 823].

Для українських студентів В. Петровим було написано кілька підручників. В співавторстві з Д. Чижевським вийшов підручник з історії української літератури (Мюнхен, 1948) [16].

У видавництві УВУ В. Петрову вдалося надрукувати свою книгу «Український фольклор». Ця робота по суті була дещо переробленим продовженням ще довоєнної праці вченого – розділи до підручника з українського фольклору, які були написані у першій половині 1941 р. [17]. «Український фольклор» було підготовлено для потреб студентів Українського вільного університету. Концепція, покладена в основу цього дослідження, полягає в твердженні про тотожність фольклору та ідеології, про те, що в «первісному фольклорі усну словеснісну творчість аж ніяк не можна відокремлювати од світогляду первісного суспільства, мистецько-фольклорний матеріал од етнографічного». В. Петров стверджував, що в первісному фольклорі світогляд і фольклор не розчленовані. Світогляд є фольклором, а фольклор є світоглядом. Світоглядна (ідеологічна) функція фольклору є властивою ознакою первісного фольклору [17, с. 1]. На книгу відгукнулася критика, що позитивно оцінювала «нову концепцію» фольклору вченого [18].

В. Петров продовжує займатися питаннями слов'янського і українського етногенезу, в основному в теоретичній площині. Основними його роботами стали «Походження українського народу» [19] та «Антропологічні особливості українського народу» [20; 21]. Найбільш рельєфно основні положення етногенезу українців та слов'ян були сформульовані В. Петровим у 1946 р. у лекції «Походження українського народу», прочитаної українському студентському товариству в Регенсбурзі й виданої циклостилем у 1947 р. Для потреб викладацької роботи В. Петров у концентрованій та узагальнюючій формі спробував викласти на конкретному історичному матеріалі своє концептуальне бачення давньої історії України.

Також В. Петров проводив просвітницьку роботу в українському середовищі в таборах для переміщених осіб. Так, у таборі Карлсфельд він прочитав лекції «Етапи розвитку шевченкознавства за останніх 25 років» (18.03.1946) та «Походження українського народу» (19.03.1946) [22]. Цей вид діяльності В. Петрова високо оцінювався його колегами та ширшим колом українського громадянства в еміграції.

Під час перебування в Мюнхені В. Петров багато працював, але майже кожної неділі вони зустрічалися з Б. Крупницьким, спілкувалися разом відвідували виставки, зоопарк, ходили на пляж тощо. Останній згадає тогочасного В. Петрова як вже не молодого, але ще міцного чоловіка: «Міцна будова його тіла, висока мускулатура грудей при невеликій зрості, робили враження чогось бадьорого, природної міці» [14, с. 736]. Про добру фізичну форму Віктора Платоновича неодноразово згадували його знайомі й значно пізніше. Навіть ще наприкінці 1950-их, коли йому було вже за шістьдесят, він вражав колег-археологів тим, як майстерно плавав: «Видно було, що його навчали професійно» [23, с. 372]. Взагалі В. Петров любив сонце, воду і при найменшій можливості сидів чи лежав на сонці, купався у річці чи озері й, взагалі, «сам був якийсь сонячний» [14, с. 737].

Також Б. Крупницький відмітив і те, що його товаришу ніколи не зраджувало почуття гумору. Залишався В. Петров таким же товаришким як і раніше, любив спілкування та жарти: «Він приходив у гості, жартував, розмова оживлялась, присутні діставали добрий гумор. А потім, за годинку Віктор Платонович прощався.

Все тоді сіріло й люди знову були сумні і похнюплені». В той же час він не любив критики і критиків, не допускав публіку до свого інтимного «я», вмів дуже добре аналізувати людей, але сам хотів залишитися «нерозгаданими самим для себе» [14, с. 736–737]. На еміграції В. Петрову придумали прізвисько «Менталітет», адже це «була ходяча фабрика думок..., утілена мисль» [24, с. 50].

Як відомо, В. Петров ніколи не демонстрував свої політичні погляди, але співробітничав з виданнями різної політичної орієнтації. Він «завжди намагався закріплювати авторитет антирадянщика, але інтелектуального антирадянщика та націоналіста» [25, с. 199]. Формально його можна було б віднести до демократичного крила української еміграції. Однак В. Брюховецький припустив наявність у В. Петрова радянськофільських настроїв, як і його близьких друзів Юрія Косача та Ігоря Костецького [25, с. 189].

Загадковим було завершення діяльності радянського розвідника в Німеччині. Істинна причина припинення місії В. Петрова невідома. Сам же він через роки, відповідаючи на питання «Чому повернулись?», лаконічно відповідав: «Засвітився зв'язковий» [26, с. 393]. 18 квітня 1949-го В. Петров вийшов зі своєї мюнхенської квартири і більше там не з'явився. Він зник [27, с. 3–4]. М. Шудря подає, записану вже в 1960-ті рр. зі слів В. Петрова, таку версію припинення місії радянського резидента в Мюнхені: «І я, мабуть, єдиний у світі, став свідком зізнання в тому, як радянського резидента «вирахувала» англійська розвідка, як до нього в кабінет Мюнхенського університету зайшли незнайомі відвідувачі; миттю схопили його, кляп до рота й погід руки вивели на повітря, де стояла легкова машина з відкритим багажником. Чекісти (а Петров почув, як вони перекинулися між собою кількома російськими словами) заохали його в порожнечу, зачинили за ним кришку, й мотор несамовито заревів... Розвідник ледь не задихнувся, доки вони переїхали міст на Ельбі й зупинилися в радянській зоні. Після багатьох допитів і перевірок Віктора Платоновича забезпечили проїзними документами, й він оговтався аж у готелі, в Москві» [1, с. 426].

У післявоєнному Мюнхені викрадення та вбивства людей не були рідкістю. НТШ та УВУ звернулися до німецької й американської окупаційної влади, а також до Центрального представництва української еміграції з проханням про пошуки по таборах переміщених осіб. Але пошуки були безрезультатними. Тоді в колах української еміграції почали розповсюджуватися різні чутки про те, що В. Петров був убитий бандерівцями, покінчив життя самогубством, що його викрали радянські спецслужби і, нарешті, що він шпигун-зрадник. У тогочасній пресі з'явилося чимало версій подальшої долі українського інтелектуала [27, с. 3–4]. В Мюнхені від В. Петрова залишився архів і бібліотека. Спеціально створена комісія описала нечисельні рукописи й передала до НТШ (зараз – Архів-музей УВАН).

Це зникнення для багатьох було болісною втратою, бо його не лише шанували, а й любили. Д. Гуменна, яка в післявоєнний час опинилася на еміграції спочатку в Німеччині, а згодом у США, завжди була в центрі українського літературного життя. З 1948 по 1984 р. вона скрупульозно вела щоденники, в які записувала свої спомини, міркування, враження, сни, викладала перебіг подій емігрантського життя, давала влучні характеристики представникам українського письменства тощо. Ці тексти характеризуються приватністю, сповідальністю та літературністю викладу. Можна твердити, що Д. Гуменна все життя знаходилася під впливом особи В. Петрова, багато в чому розуміла та відчувала його. Загадкове зникнення Віктора Платоновича викликало в неї багато переживань та роздумів над його творчістю та особистістю, він їй часто снився, вона кожного ранку думала про нього.

Наприкінці 1940-их письменниця висловила кілька цікавих думок про В. Домонтовича та його твори, що його творчість стала зрозумілою тільки після його зникнення. Вона записала: «Мене... здивувала двозначність його оповідання «Сірко». Там же репатріація освітлена в позитивному дусі. А стиль «Апостолів». А безперспективність інтелігенції в «Серафікусі». А філософські етюди. А Марко Вовчок. Він же скрізь показав себе в'юном – для того, щоб робити своє наукове діло, увесь час звивався. Тепер, збагнувши безперспективність, що американці можуть дати, знов наладнав стосунки... Чи людина це великих діл і принципів, – чи це те болото, з якого не може витягти ноги Україна» [28, арк. 80].

Підозри, що В. Петров знаходиться в СРСР посилюлися чутками про вихід книжки під його ім'ям спрямованої проти української еміграції. Були ті, що не вірили, але Д. Гуменна записала у щоденнику (25.06.1951): «Не знаю, чому – я вірю цьому» [29, арк. 25]. Також вона свідчить, про настрої інших представників української інтелігенції. Так, В. Давиденко вважав, що В. Петрова вбили бандерівці й промовляв: «Так гадові і треба, бо советський шпін». «Як усе можна сфабрикувати, щоб очорнити. Їм байдуже, що це наукове світило. Так точнісінько, як байдуже було НКВД вбити Косинку і Влиська і Буревія, – вони ж політичні вороги. І як культурна людина Давиденко так може втратити цивілізоване обличчя», – записала у щоденнику Д. Гуменна [30, арк. 48].

Паралелі з художніми образами, створеними В. Домонтовичем – зникнення Вацлава Ржевуцького («Ой поїхав Ревуха та по морю гуляти») чи самогубство архітектора Линніка («Без ґрунту») час від часу оживлювали дискусії в емігрантському середовищі щодо зникнення В. Петрова.

В. Брюховецький вважає зникнення В. Петрова задалегідь та тонко спланованою операцією радянської розвідки, мета якої – посіяти страх і недовіру, кинути підозри як на ОУН, так і на демократичне крило української еміграції [25].

Дискусії про В. Петрова та його подальшу долю тривали сім років поки відомий археолог-емігрант М. Міллер, переглядаючи радянський довідник «Археология в СССР» О. Монгайта, випадково знайшов інформацію про В. Петрова. У цьому виданні було вміщено іменний покажчик – реєстр дослідників які згадуються в роботі. Звичайно М. Міллер звернув увагу на те, що в цьому списку не було наведено жодного археолога з еміграції. Крім того, тут подавалася інформація яка просто вразила дослідника: «Петров Виктор Платонович (Род. 1894). Археология Украины, главным образом эпоха полей погребений. Филология» [31, с. 400]. Таким чином, він зробив висновок, що радянська цензура не могла пропустити до друку посилання

на роботи В. Петрова, якщо б він вважався «ворогом народу». Свої висновки М. Міллер опублікував у емігрантській пресі. Так, 1956 р. у газеті «Шлях перемоги» вийшла його стаття в якій він поділився з читачами своїм відкриттям та міркуваннями з цього приводу [32].

Незабаром на Заході дізналися й про успішні польові дослідження В. Петрова у складі Скіфської степової експедиції ІІМК АН СРСР, що 1953 р. проводила дослідження на території Запорізької та Херсонської областей УРСР [33; 34].

25 жовтня 1956 р. у нью-йоркській «Свободі» вийшла стаття «Справа проф. Петрова» [35], в якій було здійснено спробу узагальнити усі відомі на той час факти і зробити висновок про місцезнаходження В. Петрова. Отже, автор підвів читачів до висновку, що Віктор Платонович живий, перебуває у Радянському Союзі й продовжує свою наукову діяльність. Утім, у статті зазначено, що усі згадані свідчення не дозволяють говорити про В. Петрова як зрадника та агента радянських спецслужб, адже достеменно не відомо «про те, як і чому – по волі чи поневолі – він опинився в Советському Союзі». Наприкінці автор підсумовує: «У кожному разі, з усією рішучістю треба підкреслювати нині конечність великої обережності в таких справах, щоб, з одного боку, не засудити фальшиво когось за душогубство, а то й братовбивство, і, з другого боку, щоб не підносити передчасно в пантеон українських вчених і письменників людей, які на те могли б не заслуговувати» [35, с. 3].

З цього часу співпраця зниклого інтелектуала з радянською розвідкою стає очевидною, втім природа цих взаємин залишається таємницею і по нині. Утім, для більшості в українській еміграції він стає зрадником. Діяльність В. Петрова як радянського археолога, його монографічна література залишилися непомітними в наукових колах в діаспорі.

На думку У. Самчука, як письменник В. Домонтович та мислитель В. Бер В. Петров здійснив самогубство у 1949 р.; в СРСР він не здобув фактично нічого, його діяльність як археолога фактично була замовчувана й він помер у Києві майже непомітно для зовнішнього світу 1969 р. [36, с. 235].

Агентом КДБ або особою запламованою співпрацею з фашистами він залишався й для багатьох непосвячених у СРСР. Вочевидь, що остаточна відповідь про діяльність та завдання, які виконував В. Петров-розвідник, по сьогодні зберігається в архівах українських та російських спецслужб. Офіційна версія зразка 1950 р. вказувала на те, що В. Петров «с 10 февраля 1942 г. по 15 мая 1945 г. состоял в партизанском отряде соединения «им. Берия» в должности бойца» [2, с. 170], а згодом працював у системі Міністерства зовнішньої торгівлі СРСР [37, с. 411]. Утім, з розсекречених 1992 р. архівних матеріалів (звітна документація, списки членів) про діяльність партизанського з'єднання ім. Берії, яке діяло на волинському Поліссі у 1943–1944 рр. (командир – А. Грабчак), дізнаємося, що жодного В. Петрова там не було [38; 39].

Крім того, зі споминів очевидців та листування В. Петрова стає зрозумілим, що в той час Віктора Платоновича там просто не могло бути. Отже, у 1950–1960-ті, ця офіційна інформація була просто частиною розвідницької легенди, яка мала приховати його справжню діяльність та завдання.

Діяльність В. Петрова періоду ді-пі та післявоєнної Німеччини виявилася насиченою та надзвичайно плідною. В тяжких умовах післявоєнної руйни В. Петров брав активну участь в інтелектуальному житті української еміграції на «планеті Ді-Пі», проводив просвітницьку роботу. Він став одним із засновників та активних діячів МУРу, що намагався об'єднати українських митців-емігрантів (переважно письменників) під егідою високомистецької творчості, яка б принесла українській культурі міжнародне визнання.

Також у цей час В. Петров брав участь у науково-організаційній роботі української еміграції в Німеччині. Науковець очолив Етнографічну групу новоствореної УВАН та Етнографічний відділ відновленого НТШ. В. Петров використав нові можливості й публікував раніше невидані праці. Він активно працював в українських наукових, освітніх і культурних центрах (Мюнхен, Аугсбург та Регенсбург), був визнаним лідером в багатьох галузях української гуманітаристики, його як науковця визнали й представники попередньої хвилі еміграції.

Джерела та література

1. Шудря М. На два фронти / М. Шудря // Українська біографістика : зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біогр. дослідж. ; редкол. : В. І. Попик (відп. ред.) [та ін]. – К., 2008. – Вип. 4. – С. 422–427.
2. Андреев В. М. Віктор Петров: Нариси інтелектуальної біографії вченого : монографія / В. М. Андреев. – Дніпропетровськ : Герда, 2012. – 476 с.
3. Андреев В. Феномен МУРу в інтелектуальній біографії В. Петрова: європейські виклики та національна традиція / В. Андреев // Гілея: науковий вісник / зб. наук. пр. – К., 2013. – Вип. 68. – 2013. – С. 5–10.
4. Атаманенко А. «Бюлетень» Української Вільної Академії Наук 1946-1947 рр. як джерело до вивчення діяльності УВАН у Німеччині / А. Атаманенко // Вісті УВАН. – Ч. 3. – Нью-Йорк, 2004. – С. 31–45.
5. Омельченко В. Українська вільна академія наук у Німеччині та Українська вільна академія наук у США (1945–1988) / В. Омельченко // 125 років Київської української академічної традиції (1861–1986) / за ред. М. Антоновича. – Нью-Йорк, 1993. – С. 84–104.
6. Шевченко та його доба. – Зб. 1 : Праці Шевченківської конференції 1946 року. – Авґсбург, 1947. – Ч. 1–5. – С. 1–37; С. 1–17; С. 1–60; С. 1–10; С. 1–11.
7. Петров В. Провідні етапи розвитку сучасного шевченкознавства (з приводу книги П. Зайцева «Життя Тараса Шевченка», Львів, 1939) / В. Петров // Шевченко та його доба. – Зб. 1 : Праці Шевченківської конференції 1946 року. – Авґсбург : УВАН, 1947. – Ч. 1. – С. 1–37.
8. Чижевський Д. Деякі проблеми дослідження формального боку поезії Шевченка / Д. Чижевський // Шевченко та його доба. – Зб. 1 : Праці Шевченківської конференції 1946 року. – Авґсбург : УВАН, 1947. – Ч. 2. – С. 1–17.
9. Петров В. Естетична доктрина Шевченка: до постановлення проблеми / В. Петров // Арка. – Мюнхен, 1948. – Чис. 3/4 (9/10). – С. 38–40.
10. Кузеля З. Історія української етнографії / З. Кузеля, П. Одарченко // Енциклопедія українознавства : в 2 т. / голов. ред. : В. Кубійович, З. Кузеля. – Т. 1. – Мюнхен–Нью-Йорк : Наукове Товариство ім. Шевченка, 1949. – Ч. I. – С. 187–194.

11. Енциклопедія українознавства : в 2 т. / голов. ред. : В. Кубійович, З. Кузеля. – Т. 1. – Мюнхен–Нью-Йорк, 1949. – Ч. I. – С. 1–368; Ч. II. – С. 369–800; Ч. III. – С. 801–1230.
12. Кубійович В. Наукове товариство ім. Шевченка у 1939-1952 рр. / В. Кубійович // Український історик. – 1973. – № 1-2 (37-38). – С. 8–43.
13. Корпусова В. Невідома сторінка біографії Віктора Петрова (Домонтовича) / В. Корпусова // Наукові праці Нац. б-ки ім. В. І. Вернадського. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 859–869.
14. Крупницький Б. Мої спогади про В. Петрова / Б. Крупницький // Україна. – Париж, 1953. – Чис. 9. – С. 730–737.
15. Шевельов Ю. Віктор Петров, як я його бачив / Ю. Шевельов // Шевельов Ю. Вибрані праці : в 2 кн. / упоряд. І. Дзюба. – Вид. 2-ге. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2009. – Кн. 2 : Літературознавство. – С. 822–831.
16. Петров В. Українська література / В. Петров, Д. Чижевський, М. Глобенко. Мірчук І. Історія української культури Петров В. Український фольклор (Заговори, голосіння, обрядовий фольклор народно-календарного циклу). – Мюнхен, 1948. – 142 с. – На правах рукопису.
17. Ковалів П. Нова концепція в дослідженні фольклору (з приводу праці: Віктор Петров. Український фольклор // УВУ. – 1947. – С. 1–142. Видання цикльостильне) / П. Ковалів // Орлик : місячник культури і суспільного життя. – Берхтесгаден, 1947. – Чис. 9 (Вересень). – С. 27–31.
18. Петров В. Походження українського народу / В. Петров. – К. : МП «Фенікс», 1992. – 192 с.
19. Петров В. Антропологічні особливості українського народу (Початок) / В. Петров // Орлик : місячник культури і суспільного життя. – Берхтесгаден, 1947. – Чис. 5 (Травень). – С. 15–18.
20. Петров В. Антропологічні особливості українського народу (Закінчення) / В. Петров // Орлик : місячник культури і суспільного життя. – Берхтесгаден, 1947. – Чис. 6 (Червень). – С. 16–19.
21. Хроніка // Рідне слово : вісн. літератури мистецтва і науки. – Мюнхен ; Карлсфельд, 1946. – № 3/4. – С. 108.
22. Сміленко А. Із спогадів про В. П. Петрова / А. Сміленко // Українська біографістика : зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біогр. дослідж. ; редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) [та ін.]. – К., 2008. – Вип. 4. – С. 372–374.
23. Костецький І. Фрагмент про В. Домонтовича / І. Костецький // Україна і світ. – Ганновер, 1953. – Зош. 10/11. – С. 50–55.
24. Брюховецький В. День, що може вмістити вічність / В. Брюховецький // Обрії особистості : Книга на пошану Івана Дзюби / упор. О. Гнатюк, Л. Фінберг. – К., 2011. – С. 185–205.
25. Корнієнко К. Особлива людина (Віктор Платонович Петров) / К. Корнієнко // Українська біографістика : зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біогр. дослідж. ; редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) [та ін.]. – К., 2008. – Вип. 4. – С. 392–396.
26. Білокінь С. Довкола таємниці / С. Білокінь // Петров В. Діячі української культури (1920–1940 рр.) – жертви більшовицького терору. – К., 1992. – С. 3–23.
27. Гуменна Д. Щоденник, 1948–1950 рр. Машинопис з авторською правкою // Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (м. Київ) (ВРФТ ІЛ НАНУ). – Ф. 234. Гуменна Докія Кузьминівна (1904-1996). – Од. зб. 1. – 111 арк.
28. Гуменна Д. Щоденник, 1950–1952 рр. Машинопис з авторською правкою // ВРФТ ІЛ НАНУ. – Ф. 234. Гуменна Докія Кузьминівна (1904-1996). – Од. зб. 2. – 110 арк.
29. Гуменна Д. Щоденник, 1954–1956 рр. Машинопис з авторською правкою // ВРФТ ІЛ НАНУ. – Ф. 234. Гуменна Докія Кузьминівна (1904-1996). – Од. зб. 4. – 105 арк.
30. Монгайт А. Л. Археологія в СРСР / А. Л. Монгайт. – М. : Изд-во Академії наук СРСР, 1955. – 436 с.
31. Міллер М. В справі зникнення проф. В. Петрова / М. Міллер // Шлях перемоги. – Мюнхен, 1956. – 8 лип. (Чис. 28). – С. 2.
32. Погребова Н. Н. Погребение на земляном валу акрополя Каменского городища / Н. Н. Погребова // Краткие сообщения Института истории материальной культуры. – 1956. – Вып. 63. – С. 94–97.
33. Петров В. Раскопки на Гавриловском и Знаменском городищах / В. Петров // Краткие сообщения Института археологии. – 1955. – Вып. 4. – С. 47.
34. О. Р. Справа проф. В. П. Петрова // Свобода. – Нью-Йорк, 1956. – 25 жовт. (Чис. 205). – С. 2–3.
35. Самчук У. Плянета Ді-Пі. Нотатки й листи / У. Самчук. – Вінніпег, 1979. – 355 с.
36. Кравченко Н. Збагнення / Н. Кравченко // Українська біографістика : зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біогр. дослідж. ; редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) [та ін.]. – К., 2008. – Вип. 4. – С. 400–415.
37. Отчет командования соединения о боевой деятельности и партийно-политической работе отрядов соединения и приложения к нему (справка УШПД о боевых действиях отряда, сведения по расформированию соединения, списки членов и кандидатов в члены ВКП (б)) // Центральний державний архів громадських об'єднань України (м. Київ) (ЦДАГОУ). – Ф. 88. Партизанські з'єднання ім. Л. Берія (командир А. Грабчак). 1943-1944 рр. – Оп. 1. – Спр. 1. – 193 арк.
38. Анкеты учета личного состава соединения. О–П // ЦДАГОУ. – Ф. 88. Партизанські з'єднання ім. Л. Берія (командир А. Грабчак). 1943-1944 рр. – Оп. 1. – Спр. 28. – 198 арк.

Андреев В.Н. Виктор Петров: ученый и разведчик в послевоенной Германии (1945–1949)

В статье освещена малоизвестная страница интеллектуальной биографии выдающегося украинского ученого-гуманитария и писателя В. Петрова. Автором проанализирована деятельность интеллектуала в 1945–1949 гг. В частности рассмотрен период его пребывания в послевоенной Германии (1945–1949), в лагерях «перемещенных лиц» – деятельность как ученого, организатора науки, преподавателя, популяризатора достижений украинской культуры в среде украинской эмиграции. Также уделено внимание и разведывательной миссии В. Петрова.

Ключевые слова: Виктор Петров, интеллектуальная биография, ученый, преподаватель, разведчик.

Andreev V. M. Viktor Petrov: academic and researcher in postwar Germany (1945-1949)

This article is devoted to a little-known page of intellectual biography of prominent Ukrainian scientist, humanist and writer Viktor Petrov. The author has analyzed the creative activity of the intellectual in 1945-1949. Much attention was given to analysis of the period his tenure in postwar Germany (1945-1949), in the camps «displaced persons» - the activity as a scientist, organizer of scientific research, teacher, promoter the heritage of Ukrainian culture in the environment of Ukrainian emigration. The author devotes attention to the Viktor Petrov's exploratory mission.

Keywords: Victor Petrov, the intellectual biography, the scientist, the teacher, the scout.